

PÉNZES DÁVID: BIOGRÁFIA-AUTOBIOGRÁFIA. MONTÁGH IMRE ÉLETRAJZAINAK OLVASATA ELÉ

Összefoglaló:

A biográfia, mint forrás és mint a valóság megismerését segítő tudományos módszer, a bölcsészet- és társadalomtudományok művelőinek érdeklődésére egyre inkább számot tartó történelmi-irodalmi műfaj. Az egyén életútjának megértését, a döntéseit befolyásoló mechanizmusok tettenérését és az ennek háttérében működő társadalmi-történelmi folyamatok feltárását segíti. Tanulmányom célja, hogy a teljesség igénye nélkül bemutassa a témában kialakult tudományos diskurzus néhány elemét, hogy rámutasson az életrajz műfaja körüli dilemmákra, és végül, hogy egy rövid példán – Montágh Imre két önéletrajzán – keresztül illusztrálja a biográfiában-autobiográfiában rejlő kutatási lehetőségeket.

Kulcsszavak: biográfia, oktatáspolitikai, logopédia-történet

Bevezetés

A hazai történetírásban nem ismeretlen az életrajzokkal, autobiográfiákkal való elmélyültebb foglalkozás, azok elemzése (K. HORVÁTH, 2002). Noha a hazai neveléstörténet-írás – ideértve a gyógypedagógiatörténet-írást is – még nem nagyon élt az autobiográfiák elemzésének lehetőségével. Napjainkban az 1950-es évek neveléstörténeti vizsgálatainak kapcsán azonban már született egy izgalmas kísérlet, melyben Lázár György⁸⁷ életrajzának rekonstruálásával kísérelték meg feltárni a korszak működési mechanizmusait (GOLNHOFER – SZABOLCS, 2013).

⁸⁷ Lázár György (szül. Lám Leó 1924-1978) szerkesztő, tanár, műfordító. 1945-ben görög–latin szakos oklevelet szerzett, 1948-tól Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes titkárságvezetője. 1950-52 között az ELTE BTK tanszékének tanszékvezető docense, 1964-től az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségében felelős szerkesztő volt. A Társadalmi Szemlében 1950-ben megjelent cikkében támadta Mérei önbírálatát, előkészítve a pedológia elleni támadásokat (GOLNHOFER – SZABOLCS, 2013; SÁSKA, 2008).

Montágh Imre életrajzaival először 2009-ben *Subosits István* – a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Fonetikai és Logopédiai Tanszékének alapítója, akkor már nyugalmazott főiskolai tanára – foglalkozott. Írása az első és ezidáig egyetlen szöveg, amellyel megpróbált bárki is reflektálni a montághi életműre. A *Subosits*-féle elemzés – *Montágh Imre* két életrajzának felhasználása – korántsem alkalmazta a mai szakirodalmi apparátust és vele kapcsolatosan nem végzett mélyfúrásokat. Ugyanakkor célja *Montágh Imre* személyiségének bemutatása volt, melyet vélhetően erősen befolyásolt személyes ismeretségük is. A szöveget olvasva inkább kettejük viszonyáról kapunk képet, szépirodalmi igényű megfogalmazásban (SUBOSITS, 2009a, 2009b). *Subosits István* írása arra inspirált, hogy más megközelítésben, a biográfia kérdéskörét tudományosan is körüljárva nyúljak ismét az általa felhasznált két életrajzhoz. Valójában *Montágh Imre* életrajzai adják az apropót ahhoz, hogy az önéletírás műfajának alapkérdéseit körüljárjam.⁸⁸

Előzmények az önéletíráshoz

A biográfia iránti fokozott tudományos érdeklődés hátterében részben a hétköznapi történetek felé fordulás áll. Így a történelem makrofolyamatai felől egyre inkább a mikrofolyamatokra terelődött át a hangsúly. Ebben kap hangsúlyos szerepet például a történeti antropológia, amely a kultúra felől közelíti az egyes eseményeket, például amikor az érettségit iniciációként, a felnőtté avatás „formalizált” változataként értelmezi. Ehhez képest a mikrotörténelem egy viszonylag jól körülhatárolható kisebb egység (legtöbbször egyetlen esemény, egy falu közössége, egy család vagy egy egyén) intenzív történeti vizsgálatát jelenti. Szokták ezzel az eljárással kapcsolatban azt a metaforát is használni, hogy „mikroszkopikus” vizsgálatot, vagy „mélyfúrást” végez a történész.⁸⁹

Ugyanakkor, ahogy az életrajzzal kapcsolatban K. Horváth Zsolt is felhívja rá a figyelmet, a biográfia olyan történelmi-irodalmi műfajjá vált, amely jelentőségét a második világháború utáni igazoltatási eljárások során nyerte el, mára pedig a munkahelyi CV-k kapcsán mindennapi

⁸⁸ A tanulmány az OTKA K 100 496 számú, „A magyar neveléstudomány története a szakmai folyóiratok tükrében (1945-1989) – tudományos kommunikáció, szakmai diskurzusok” című kutatásának keretében készült.

⁸⁹ Lásd például GYÁNI, 2005; MAGNÚSSON, 2013; SCHLUMBOHM, 2000.

praxissá vált (K. HORVÁTH, 2011: 154), valamint *François Dosse*-ra hivatkozva azt is kifejti, hogy ma már „*az életrajzírás szerte a világon könyvesboltok polcait megtöltő sikerműfaj, melynek túlnyomó többségét nem profeszszionális történészek, egyetemi kutatók, de műkedvelők, újságírók, politikusok írják, s melynek célja éppen a régi, bevett műfajból adódó lukratív előnyök kiaknázása*” (K. HORVÁTH, 2011: 155).⁹⁰

Mi a biográfia?

A biográfiára kétféle módon tekinthetünk: *forrástípusként* és *módszerként*. Amennyiben forrásként tekintünk rá, akkor a múltban megírt biografikus vagy autobiografikus jellegű szövegek történeti forrásként való értelmezése és hasznosítása történik. Amennyiben viszont módszerként értelmezzük, úgy egy kísérletként foghatjuk fel egy életút megalkotására, hogy ezzel közelebb kerüljünk bizonyos történeti korszakokhoz, történeti problémákhoz, és megértsük a korszak társadalmi és politikai mechanizmusait.

Vagyis az első esetben már korábban megszületett kézírásos, vagy nyomtatott szövegeket elemzünk, a második esetben viszont mi magunk konstruálunk meg élettörténeteket, amelyek kiindulópontul szolgálnak a valóság további megértéséhez. Példa erre, a bevezetőben említett *Golnhofér–Szabolcs*-féle írás.

A témában érdekelt diszciplínák

Mivel a témában több tudományág érdekelt, vessünk egy pillantást azokra, melyek egyben jól érzékeltetik a metszéspontokat is.

A biográfia a *történettudomány* számára egyebek mellett, például egy adott korszak mentalitástörténeti megközelítése kapcsán hasznos. Az *irodalomtudomány*, különösen az autobiográfiák esetében, a textus révén, azok mélyebb rétegeinek feltárásával járulhat hozzá az önéletrajzok megértéséhez, például a metaforák felfejtése révén.⁹¹ A *politikatudomány* esetében egy adott korszak eseményeinek egyénre gyakorolt hatása

⁹⁰ Érdemes összehasonlítani a Cartaphilus Kiadó biográfiai könyveit, melyek főszereplői azonos korszakban éltek és alkottak (például az 1960-as vagy éppen az 1970-es években), mennyivel másabb kép bontakozik ki az olvasók előtt.

⁹¹ A legújabb számítógépes programok révén már feltárulnak a szavak száma, azok hangulati elemei stb.

szempontjából lehet fontos forrás. Hiszen az aktor által készített visszaemlékezés más megvilágításba helyezheti a vizsgált eseményt. A *pedagógiatörténet* a pedagógiai felfogásokat, irányzatokat meghatározó pedagógusok látásmódjának motivációit, gondolkodásának hátterét tárhatja fel a biográfia segítségével, valamint az iskoláztatásukat befolyásoló, iskolai élményeiket meghatározó események megértésénél is alkalmazhatja (GOLNHOFER – SZABOLCS, 2009). Végül a *pszichológia* tudománya számára sem elhanyagolható a biográfia, sem, mint módszer, sem, mint forrás, hiszen például tudománytörténeti szempontból hasznosítható, vagy a pszichohistória művelőinek is segítségére lehet.⁹²

A fenti felsorolás csupán töredéke annak, amilyen jelentősége elsősorban a társadalom- és bölcsészettudományok számára a biográfiai jellegű forrásoknak, illetve a biográfia módszerének lehet.

A biográfia mint forrás

Amennyiben forrásként tekintünk a biográfiára, úgy elkülöníthetünk néhány típust, megkülönböztethetünk néhány műfajt.⁹³

Napló: az aktuális események személyre gyakorolt hatását, a szerző – eseményekkel kapcsolatos – gondolatait, érzéseit mutatja be; a szerző mentális világáról ad pontosabb képet, semmint az események konkrét történetéről.

Visszaemlékezés: a távolabbi múltra visszatekintő írás. Ez a műfaj meglehetősen Janus-arcú. Előnye ugyanis, hogy korábban fel nem ismert összefüggéseket is felfedezhet a szerzője, ugyanakkor hátránya, hogy ezek az összefüggések lehetnek hamisak is. Az utólag megkonstruált, érdekektől vezérelt történetmesélés egyik jellemző műfaja.

Munkahelyi önéletrajz: munkahelyi álláspályázatokhoz benyújtott szöveg. Az aktuális korszaknak megfelelő politikai nyelven írt és sokszor kiszínezett szöveg. Jelenlegi témám szempontjából fontos, hogy az 1948/49-es rendszerváltást követően megváltoztak az életrajzokkal kapcsolatos elvárások – egy újfajta nyelvi kódrendszernek kellett érvényesülnie ezekben a szövegekben. Ahány korszak, annyiféle norma és elvárás.

⁹² A pszichohistóriával kapcsolatban részletesen lásd BÁLINT, 2012; ERIKSON, 1991.

⁹³ Az alábbi jól strukturált elkülönítést K. Horváth Zsolt szövege alapján készítettem (K. HORVÁTH, 2002).

A mások által írt életrajz az adott személyről már korábban megírt élettörténet. Ennek a műfajnak az esetében fontos, hogy az életrajz szerzőjéről legalább annyit elmond az írása, mint az életrajz főszereplőjéről.⁹⁴

Két megközelítés

A biográfiai kutatások között ma már meglehetősen ismert *Philippe Lejeune* irodalomtudományi megközelítése.⁹⁵ Lejeune gyakorlatilag az egész munkásságát ennek a témának szentelte és megfogalmazott olyan szempontokat, amik a történeti kutatás során is megfontolandóak. Definíciója tulajdonképpen két részre bontható: először is egy *tágabb* és egy *szűkebb* értelmezését adja az önéletrajznak és bevezeti az „*önéletrajzi paktum*” fogalmát az irodalomtudományba: „*minden olyan önéletrajzi paktum vezérelte szöveg jelölésére, melyben a szerző önmagáról szóló beszédet kínál az olvasónak, másrészt pedig e beszéd egy sajátos megvalósulására, mely a »ki vagyok?« kérdésre a »hogyan váltam azzá« elbeszélésével válaszol.*” (Z. VARGA, 2003)

Ami viszont még az előzőeknél is fontosabb, bevezette az *önéletrajzi tér* fogalmát. A különböző szerzői megszólalási módok – vagyis egyéb szövegei a szerzőnek – egy hálót alkotnak és végső soron egymást kontextualizálják. Tehát együtt alkotnak egy nagy kontextust, melyben az egyes művek értelmezhetőek. Vegyünk egy konkrét példát: *Ágoston György* írt egy önkritikus életrajzt *Szarka József* felhívására a Pedagógiai Szemlébe (ÁGOSTON, 1963). Ugyanakkor *Ágoston György*nek létezik számos egyéb szövege is, melyet 1963-ig írt és publikált. Az önéletrajza az egyéb írásai alapján nyer értelmet. *Lejeune* megfogalmazásában: az „*önéletrajzi tér*” a szerzői szöveguniverzum egészének hálója. Különböző megszólalási módjai egymást kontextualizálják, telítik meg jelentéssel. Tehát az azonos szerzői névvel ellátott szövegek intertextuális jelentéshálózata. Mindebből következik, hogy az önéletrajz önmagában nem, csak az önéletrajzi tér ismeretében nyerhet jelentést a kutatás során.

A tradicionális önéletrajz-értelmezés kritikáját adja és egyben a legújabb kortárs megközelítését is Z. *Varga Zoltán* irodalomtudományi doktori disszertációjában. Ebben azt fejt ki, hogy a múlt önéletrajzban

⁹⁴ Erre a fura állapotra jó példa *Horváth Márton* életrajza *Kiss Árpádról* (HORVÁTH, 1995). A szöveg nyelvezete inkább az 1989 előtti időket idézi, mindazonáltal nem válsztja el a szerző (*Horváth Márton*) magától a „tárgyát” (*Kiss Árpádot*).

⁹⁵ *Lejeune* válogatott szövegeiből egy magyar kötet látott napvilágot (Z. VARGA, 2003).

történő rekonstruálása illúzió. Miért? Mert (1) az emlékezet hiányos, (2) a visszatekintő nézőpont értelemkonstruáló, (3) a szerző motivált, a múlt jövő felőli újrakonstruálását végzi⁹⁶

Varga új megközelítési lehetőséget ajánl a legújabb paradigmák, a *posztmodern felől*: az önéletírást cselekvésként, kommunikációs aktusként, beszédaktusként és performatív megnyilatkozásként kell értelmezni. Vagyis az eredeti *ki vagyok én, vagy mi vagyok én* kérdés helyett az új megközelítésben már csak az releváns, hogy *mivé formálom magam az önéletírásom által* (Z. VARGA, 2004).

A biográfia mint módszer

A biográfiai módszer kérdéséről akkor beszélünk, amikor a kutató egy életrajz felépítése segítségével próbál értelmezni egy korszakot.

„*Aki a múlt mulandóságára adott replikaként arra vetemedik, hogy mások történetét értelmezze, valójában saját történetet alkot.*” – idézhetjük Kovács Évát (é. n.), akinek szavai jól foglalják össze a biográfia-írás posztmodern megközelítését.⁹⁷

„Meg lehet-e írni egy ember életét?”

Giovanni Levi megfogalmaz (LEVI, 2000) néhány alapproblémát az élet-történet-írással kapcsolatban, melyek közül az alábbi kettőt érdemes kiemelni: (1) Miről tudósítják a történetet a források?; (2) Milyennek látja a történész az életrajz főhősét?

A források csak az emberi döntések végső eredményeiről tudósítanak, mondja *Levi*, a döntések folyamatainak meghozataláról azonban nem. A történészek pedig legtöbbször rendezett kronológiát, nem változó és koherens személyiséget, kellemetlenségektől mentes cselekedeteket és bizonytalankodás nélküli döntéseket kapcsolnak össze vizsgált alanyaikkal. Az életrajz és annak kontextusa kapcsán azt állapítja meg, hogy sokszor a kontextus is – ami az életrajzot körülveszi – túl merev, túl kohe-

⁹⁶ Ez azt jelenti, hogy – *K. Horváth Zsolt* szavaival élve – a szerző számol a tettei következményeivel, így nem „éli”, megéli életét, hanem folyamatosan „írja” önéletrajzát (K. HORVÁTH, 2011).

⁹⁷ *Kovács Éva* teljes szövege – melyben módszertani fogódzót kínál – a Szabaddolcsészet portálon érhető el az alábbi linken:
http://mmi.elte.hu/szabaddolcseszet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=840&tip=0

rens és túl mozdulatlan, olyan mint egy állókép. Az életrajz és a hermeneutika kapcsán úgy érvel, hogy a kommunikációként értelmezett diszkurzív vá vált életrajz lehetséges jelentéseit nem lehet visszaadni, csak *interpretálni* lehet. Ez viszont veszélyesen relativista vágány a megítélése szerint. „Alapjában véve úgy tűnik, ezzel a hermeneutikus megközelítéssel nem lehetséges életrajzot írni.” – véli Levi (LEVI, 2000: 88). Viszont él egy ajánlással arról, hogy mi az adekvát kutatás lényege: „én úgy vélem, hogy inkább a döntésszabadság valódi mértékét kellene kutatnunk. Természetesen ez a szabadság nem abszolút mértékű: kulturálisan és társadalmilag determinált, korlátozott, fokozatosan érhető el, mégis tudatos szabadság marad, amelyet az általános normarendszerek közötti, azok lényegéhez tartozó rések hagynak a társadalmi szereplőknek. Valójában egyetlen normarendszer sem annyira strukturált, hogy kiküszöbölje a tudatos választásnak, a szabályok manipulálásának, az értelmezésnek és az alknak az összes lehetőségét. Azt mutatjuk ki, hogy a hatalom egyenlőtlen eloszlása, bármilyen nagy és kényszerítő erejű is legyen, hogy egy bizonyos cselekvési teret az alávetetteknek” – írja (LEVI, 2000: 89). Például a '60-as években írt életrajzok – lásd a Pedagógiai Szemlében megjelent, korábban már említett „Életemről és munkámról” sorozatot – esetében még azoknak is volt mozgástere, akik életpályáját nagyon determináltak gondoljuk politikailag.

Amit Levi az imént megfogalmazott az visszhangzik más megfogalmazásban, politikatörténeti kontextusban Patrice Gueniffey-nél (GUENIFFEY, 2000). Úgy ítéli meg, hogy aki életrajzot ír, annak felül kell kerekednie mindazon módszertani akadályokon, amelyek a hermeneutikai megközelítésből adódnak, máskülönben nem tud életrajzot írni. Ebből fakadóan az életrajzra úgy tekint, mint megújulásra képtelen műfajra és ezt azzal hozza összefüggésbe, hogy az életrajzot műfajából adódóan az jellemzi, hogy általános és mély igazságokat keres. Vagyis véleménye szerint az életrajz szükségképpen *keresi az élet célját, az emberi létezés mély igazságát*.

Biográfia Magyarországon

A hazai biográfiákat vizsgálva Kövér György megjegyzi, hogy azok jó-részt elsősorban politikai életrajzok és ez sokszor még a művek címéből

is kimutatható (KÖVÉR, 2002).⁹⁸ Véleménye szerint ennek oka, hogy a történelemben meghatározó szerepet játszó személyek jórészt a politikában, vagy annak közelében voltak. Ennek megfelelően az állam a legfőbb forrástermelő: le- és feliratok, jelentések, fogalmazványok, beadványok, döntéseket előkészítő dokumentumok, tervezetek stb. tanúskodnak az életrajz középpontjában lévő személy életútjáról, gondolkodásáról. Ugyanakkor mégis beszélhetünk egyfajta forráshiányról, hiszen a magániratok nem mindig nyilvánosak, azok sokszor a szerzők halála után évtizedekig nem érhetőek el a kutatók számára.

Szerinte a történetírás naivan pszichologizáló maradt: a szereplőket és cselekedeteiket az éppen aktuális mércével mérve konstansnak feltételezi – ugyanúgy döntünk 50 évvel ezelőtt, mint ahogy napjainkban döntenénk – amiről viszont tudjuk, hogy nem így van – teszi hozzá. Ezzel maga is Levi kritikáját erősíti meg. Ezenkívül arra a problémára is felhívja a figyelmet, hogy a szerzők legtöbbször a teljes személyiséget annak politikai vetületére szűkítik le.

Biográfia a régi és a kortárs neveléstörténetben

A hazai neveléstörténeti kutatások számára sem ismeretlen a biográfia műfaja. Az 1980-as években *Németh András* és *Pukánszky Béla* foglalkozott – előbbi – *Weszely Ödön* és – utóbbi – *Schneller István* munkásságával.⁹⁹ Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum két sorozattal (*Tudós tanárok, tanár tudósok* és a *Magyar pedagógusok*) is jelentkezett, amelyben kiemelkedő pedagóguselődök életrajzeit adták közre, többek sorozatszerkesztésében. A sorozat egyes kiadványai azonban műfaji szempontból nem egységesek, találunk közöttük életrajzt¹⁰⁰ és autobio-

⁹⁸ Kövér – az ismert hazai történész – Romsics Ignác Bethlen Istvánról szóló kötetét említi, melynek még alcímében is ott a „politikai életrajz” kifejezés.

⁹⁹ *Németh András* 1986-os bölcsészdoktori disszertációjában (NÉMETH, 1986), majd az 1988-as kandidátusi disszertációjában foglalkozott *Weszely* munkájával (NÉMETH, 1988), *Pukánszky Béla* 1989-es kandidátusi disszertációjában foglalkozott *Schneller* munkásságával (PUKÁNSZKY, 1989). Mindkettejük szövegére jellemző, hogy elsősorban a neves pedagógusok munkásságával foglalkoztak, s nem készítettek biografikus elemzést.

¹⁰⁰ A korábban már említett *Horváth*-féle kötet *Kiss Árpádról*.

gráfiát¹⁰¹ éppúgy, mint a pedagógus korábban megjelent műveiből készült válogatást.¹⁰²

Az újabb hazai neveléstörténeti kutatások a prozopográfiai/kollektív biográfiai jellegű módszerek felől – elsősorban történetpszociológiai aspektusból – közelítettek az életrajzokhoz, főképp az elitkutatásokhoz kapcsolódóan (NAGY – BIRÓ, 2012; NAGY – KARÁDY, 2012). A dualizmus korának neveléstörténet-kutatói tollából is ismerünk néhány munkát: *Baska Gabriella* más források mellett egy nekrológiakötet alapján tett kísérletet egy 19. századi néptanító életútjának rekonstrukciójára (BASKA, 2008, 2011), míg *Méreg Martin* egy 19. századi tanítóképző intézeti tanár önéletrajzát használta forrásképpen (MÉREG, 2013), példát nyújtva ezzel a biográfia korábban említett kétféle értelmezésére. Az utóbbi időben látható kísérlet arra is, hogy a második világháborút követő évtizedek pedagógiai világát az egyéni életutak kutatása segítségével tárják fel (vö. GOLNHOFFER – SZABOLCS, 2013). Ezek az egyéni élettörténetek már azoknak a módszertani dilemmáknak a felismerésével és figyelembevételével készültek, amelyekre az előzőekben utaltam.

Montágh Imre két életrajza

Az eddig leírtakból világosan látszik, hogy az életrajz, bár népszerű műfaj, sőt napjainkban már nélkülözhetetlen, elemzése korántsem egyszerű. Az önéletrajznak – hacsak nem nagyközönségnek íródik – általában egy funkciója van: meggyőzni a leendő munkáltatót a munkavállaló képességeiről, alkalmasságáról, mégpedig azért, hogy felvegyék egy adott munkakörbe.

Montágh Imrének két életrajza lelhető fel a Színház- és Filmművészeti Egyetem irattárában.¹⁰³ Az első 1975-ből való, évszám és kézírás-

¹⁰¹ *Finácz Ernő* élete utolsó éveiben írt visszaemlékezéseit jelentették meg.

¹⁰² *Bényei Miklós*-féle, *Kovács Máté* életét röviden, elsősorban a könyvtárosi munkásságát bemutató kötetre gondoltam. Véleményem szerint *Kovács Máté* jelentősége elsősorban Vallás- és Közoktatási Minisztériumi államtitkársága idejére tehető, hiszen nem csak a nyolcosztályos általános iskola megszervezésében játszott szerepet, hanem az 1948-as egyetemi reform megszervezésében is aktív szerepe volt (KARDOS – KORNIDESZ, 1990: 307).

¹⁰³ *Farkas Ildikó*nak tartozom köszönettel, aki rendelkezésemre bocsátotta – digitálisan – *Montágh Imre* két életrajzát.

sos aláírás található rajta, a második 1984-es dátumozású, kézjegy nélküli, géppel írt dokumentum.

A két szöveg között 9 év telt el, mindkettőt korabeli munkahelye a Színház- és Filmművészeti Főiskola számára írta. Az önéletrajzok megírásának közelebbi célja ismeretlen.

Ami kideríthető egyéb forrásokból (elsősorban lexikonokból), illetve az önéletrajzok szövegéből az az, hogy a főiskolára 1962-ben került óraadó tanárként, teljes állása kinevezéssel 1973-ban lett. 1975-ben az első életrajz írásakor a főiskola adjunktusa, 1984-ben, a második önéletrajz születésekor már docens, 1986-ban pedig, 51 éves korában meghal.

A két szöveg gyökeresen különbözik egymástól, mintha nem is ugyanaz szerző írta volna. Az első tárgyilagos hangvételű, adatokra koncentráló, évszámokra építő, személyes motívumokat nélkülöző „hivatalos” szöveg. A második – noha a szerző hivatalos írásnak nevezi – ezzel szemben emlékeket felidéző, érzelmektől sem mentes, itt-ott humoros, gunyoros, magabiztosságot sugalló, stílusjegyeit tekintve már-már a szépirodalom kategóriáját súroló írás. Ennek alátámasztására elég, ha megnézzük a két életrajz első két mondatát; 1975-ös életrajz kezdete: „1935-ben születtem Budapesten. Érettségi után (*Vörösmarty Gimnázium*) beiratkoztam a *Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolára*.”, az 1984-es életrajz pedig: „1935-ben születtem Budapesten. Édesanyám csak szülni jött föl.”. Vagy egy igen fontos, személyes motívummal kapcsolatos szövegrész: „Középiskolás korom óta foglalkoztatott a versmondás, színjátszás...” írta 1975-ben, de 1984-ben már ezt írta az életrajzának második bekezdésében: „Mondjuk meg őszintén, én színész akartam lenni. Az orvosi pálya érdekelt még némileg, de tanárságra nem is gondoltam, sőt egy kicsit undorított is ez a foglalkozás. Ma csak tanárnak tudom magam elképzelni.”.

A stílári különbség arra enged következtetni, hogy amennyiben ténylegesen „hivatalos” önéletrajz mindkettő, a későbbi szöveg írója már jóval magabiztosabb, népszerűségének és elismertségének tudata is tükröződik önéletrajzában.

A kor elvárásainak megfelelően nyelvi klisékkel is találkozunk a két szövegben. 1975-ben és 1984-ben nagyjából ugyanazoknak a politikai elvárásoknak kellett megfelelnie annak, aki önéletrajzot írt, furcsa módon politikum mégis inkább az utóbbi szövegből cseng ki, például: „Nyelvi fejlődésemhez kedvezően járult a paraszti környezet...”, vagy „Többrendbeli fizikai munkában megmerültem s ez nagy hasznomra vált

az életismeret és a mindenkivel szótérteni tudás területén...”, vagy „*Bátyám óriási akarással mérnök lett. Főtechnológus.*”, vagy „*Édesanyám [...] szabómester, textiltechnikus illetve kéziszővő lett...*”. Hogy miért érződik úgy, ezek a kor által megkövetelt „hívószavak”? Azért, mert az édesanya foglalkozását nem kellett volna részleteznie, ahogy az első önéletrajzában nem is tette. Itt azonban mintha már működésbe lépett volna a belső kényszer, a sajátos önkontroll, ami legitimmé tette őt, mint közszereplőt az adott politikai rendszerben.

Kiemelnék egy érdekes motívumot, szintén a második önéletrajzból: *„Hányattatott gyermek és ifjúkoromról nem akarok beszélni, mert az még mindig elintézetlen személyes történelmi sérelmem és hivatalos írásban mélyen belémrögzült görcsök miatt tárgyilagosan beszélni erről nem tudok.”* Ez a nyílt és egyben rejtett gyermekkori „történelmi” trauma olyan mozzanat, amiről nyilvánvalóan akar beszélni a szerző, hiszen megemlíti, szól róla. Trükkös megoldás ez, mert tartalmilag nem tájékoztat, csak a pusztán tényről és azokról a lelki összefüggésekről, amelyeket okozott. Feltételezés ugyan, de talán megalapozott feltételezés, hogy olyan történelmi traumáról lehetett szó, amely akkoriban már „rendszerkompatibilis”. Akár ki is mondhatta volna, de az objektív és „hivatalos” műfaj nem enged ennek teret, hiszen érzelmeket, indulatokat gerjeszt a szerzőben. Ha nem lett volna elfogadható az 1980-as évek Magyarországának politikai légkörében, nyilvánvalóan nem említi, hiszen elemi érdeke volt a korszak emberének, hogy elhallgasson olyan dolgokat, amely a politikai elit – akár egy egyetem vezetése szemében – szálka lehet.

Összegzés

Az életrajz napjainkban nem pusztán egy lukratív műfaj, hanem történeti szempontból is releváns forrás és módszer. Ennek megfelelően számtalan, tudomány-specifikus értelmezés jelent meg róla a szépirodalomtól a történettudományig.

Montágh Imre életrajzai több szempontból is figyelemreméltóak. Egyrészt a műfajukat tekintve a két szöveg között jelentős eltérés tapasztalható (előbbi kifejezetten „szakmai”, a második sokkal inkább visszatekintő, szépirodalmi stílusú), másfelől pedig egy szerző két, igen eltérő életszakaszában készült szöveg magáról a szerzőről is árulkodik, szemé-

lyiségének változása is nyomon követhető. További érdekesség, hogy a szerző motivációjára – az életrajzok megírásának okára – egyáltalán nem találunk sehol sem utalást.

Montágh Imre életéről máig nem készült semmilyen biográfiai feldolgozás. Jelen tanulmány megírásakor sem vállaltam e két szöveg alaposabb összevetését, megírása körülményeinek feltárását, csupán rövid illusztrálását annak, milyen szempontok vetődhetnek fel egy esetleges elmélyültebb elemzés során.

IRODALOM

ÁGOSTON György (1963): Életemről, munkámról. *Pedagógiai Szemle*, XIII, 11. szám. 1021-1028.

BÁLINT Ágnes (2012): *Télemakhosz bolyongásai* Németh László pszichobiográfiája, 1901-1939. Kronosz Kiadó, Pécs.

BASKA Gabriella (2008): Metaforák egy 19. századi városi néptanítóról. *Neveléstörténet = History of Education = Erziehungsgeschichte = Histoire pädagogie*, V, 1-2. szám. 44-71.

BASKA Gabriella (2011): *Iskola, gyermek és tanítói ideál a 19. és 20. század fordulóján*. Gondolat Kiadó, Budapest.

ERIKSON, Erik H. (1991): *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest.

GOLNHOFER Erzsébet – SZABOLCS Éva (szerk.) (2009): *Iskola és történeti emlékezet: egy 1947-48-ban született iskolai ankét*. Gondolat, Budapest.

GOLNHOFER Erzsébet – SZABOLCS Éva (2013): Lázár György és a magyar pedológia – Mítosz és valóság. *Magyar Pedagógia*, CXIII, 3. szám. 133-151.

GUENIFFEY, Patrice (2000): A biográfia a megújuló politikatörténetben. *Aetas*, XV, 3. szám. 136-149.

GYÁNI Gábor (2005): A megtapasztalt és elbeszélt múlt. *Korunk*, XVI, 8. szám. 66-76.

HORVÁTH Márton (1995): Kiss Árpád. 2. kiadás, OPKM, Budapest.

KARDOS József – KORNIDESZ Mihály (szerk.) (1990): Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből, 1945-1953. I. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest.

K. HORVÁTH Zsolt (2002): Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In: A történész szerszámosládája: a jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa: a „Történelem – Társadalomtudományok” Konferencia anyagai. L'Harmattan, Budapest. 81-102.

K. HORVÁTH Zsolt (2011): Az életrajzi térről: szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történeti alkalmazásához. *Korall*, XII, 44. szám. 154-176.

KÖVÉR György (2002): A biográfia nehézségei. *Aetas*, XVII, 2-3. szám. 245-262.

LEVI, Giovanni (2000): Az életrajz használatáról. *Korall*, I, 2. szám. 81-92.

MAGNÚSSON, Sigurður Gylfi (2013): Postscript: To step into the same stream twice. In: Magnússon, Sigurður Gylfi – Szíjártó M. István: What is Microhistory? Theory and Practice. Routledge, Abingdon. 147-159.

MÉREG Martin (2013): Mire jó az önéletírás? Egy 19. századi tanári autobiográfia értelmezésének lehetőségei. In: Baska Gabriella – Hegedűs Judit – Nóbik Attila (szerk.): A neveléstörténet változó arcai. ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest. 83-93.

NAGY Péter Tibor – BIRÓ Zsuzsanna Hanna (2012): Bölcsészek és tanárok a 19-20. században. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest. <http://mek.oszk.hu/10900/10993/> [2013.05.19.]

NAGY Péter Tibor – KARÁDY Viktor (2012): Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19-20. századi Magyarországon. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest. <http://mek.oszk.hu/10900/10983/> [2013.05.19.]

NÉMETH András (1986): Weszely Ödön és a gyermektanulmány. Doktori disszertáció. Budapest.

NÉMETH András (1988): Weszely Ödön pedagógiai munkássága, rendszerének elméleti forrásai. Kandidátusi értekezés. Budapest.

PUKÁNSZKY Béla (1989): Személyiségpedagógia és tanárképzés, Schneller István munkássága. Kandidátusi értekezés. Szeged.

SÁSKA Géza (2008): A gyermektanulmányozás és az alkalmazott lélektan az 1945 utáni politikai fordulatokban. Iskolakultúra, XVIII, 1-2. szám. 3-23.

SCHLUMBOHM, Jürgen (2000): Mikrotörténelem – makrotörténelem. Aetas, XV, 4. szám. 170-179.

SUBOSITS István (2009a): Montágh Imre, az ember, a logopédus. Gyógy-pedagógiai szemle, XXXVII, 1. szám. 55-59.

SUBOSITS István (2009b): Montágh Imre, az ember, a logopédus. Fejlesztő pedagógia, XX, 3. szám. 30-32.

Z. VARGA Zoltán (szerk.) (2003): Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból. L'Harmattan, Budapest.

Z. VARGA Zoltán (2004): Önéletrajzi töredék, talált szöveg, illetéktelen olvasó. Műfajelméleti reflexiók a magyar irodalmi modernség néhány reprezentatív szövege alapján. Doktori disszertáció. Pécs.